

บทที่ 1

สังเขปอาณาจักรอยุธยา

ลักษณะภูมิประเทศของประเทศไทย¹

ประเทศไทยตั้งอยู่ในคาบสมุทรอินโดจีน มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่าทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือและทิศเหนือ ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวทางทิศเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ติดต่อกับสาธารณรัฐกัมพูชาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันออก และติดต่อกับสาธารณรัฐมาเลเซียทางทิศใต้ ประเทศไทยมีเนื้อที่ประมาณ 514,000 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 6 ถึง 20 องศาเหนือ ลักษณะลมฟ้าอากาศจึงค่อนข้างร้อนและมีฝนตกชุก

พื้นที่ในประเทศไทยแบ่งออกได้เป็นภาค ๆ ตามลักษณะและสภาพทางภูมิศาสตร์ ภาคเหนือมีเนื้อที่ประมาณ 1/5 ของประเทศ ประกอบด้วยขุนเขาต่าง ๆ มีที่ราบเล็กน้อยอยู่ในระหว่างหุบเขา มีลำธารหลายสายซึ่งไหลรวมลงเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเนื้อที่ประมาณ 1/3 ของประเทศ เป็นที่ราบสูง มีแอ่งที่ราบเป็นตอน ๆ และดินไม่เหมาะแก่การใช้ในทางกสิกรรม สภาพอากาศค่อนข้างร้อนจัด และหนาวจัด ฝนตกน้อย ภาคใต้มีพื้นที่ประมาณ 1/6 ของประเทศ หอคเป็นแนวยาวประมาณ 750 กิโลเมตร กว้างประมาณ 150-200 กิโลเมตร ภาคกลางเป็นที่ราบเป็นส่วนใหญ่ มีขนาด 1/3 ของประเทศ มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน ภาคตะวันออกซึ่งเป็นที่ราบเนินเล็ก ๆ สลับกับเทือกเขา มีฝนตกชุกเช่นเดียวกับภาคใต้เป็นเขตกสิกรรมที่อุดมสมบูรณ์มากอีกแห่งหนึ่งของประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของอยุธยา

อยุธยาตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพฯโดยทางรถไฟประมาณ 72 กิโลเมตร และโดยทางถนนพหลโยธิน 66 กิโลเมตรและมีทางหลวงจังหวัดแยกจากตำบลวังน้อยเข้าไปอีก 22 กิโลเมตร มีอาณาเขตทิศเหนือจรดจังหวัดลพบุรี จังหวัดอ่างทองและจังหวัดสระบุรี ทิศตะวันออกจรดจังหวัดสระบุรี ทิศใต้จรดจังหวัดปทุมธานีและจังหวัดนนทบุรี ทิศตะวันตกจรดจังหวัดสุพรรณบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 248,115 ตารางกิโลเมตร²

สภาพทางภูมิศาสตร์ของอยุธยาเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำน้อย ดังนั้นจึงเป็นพื้นที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์และสามารถกีดกันทางทะเลได้โดยอาศัยเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาออกสู่อ่าวไทย

ภูมิหลังโดยทั่วไปของอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาตั้งเป็นราชธานีในปีคริสตศักราช 1351³ โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนาขึ้น ณ บริเวณที่เรียกว่าหนองโสน⁴ แต่ก็มีหลักฐานปรากฏอยู่เช่นกันว่าดินแดนแห่งนี้ได้มีเมืองใหญ่ตั้งอยู่แล้ว ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา จากการที่วัดพนัญเชิง ซึ่งเป็นวัดขนาดใหญ่และสถาปนาขึ้นก่อนกรุงศรีอยุธยาถึง 23 ปี⁵ แสดงให้เห็นว่าจะต้องมีชุมชนขนาดใหญ่มาก่อน

ในระบอบนี้ ๆ ของกรุงศรีอยุธยาได้มีการขุดคลองลัดออกไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก แต่คลองลัดนี้ทำให้แม่น้ำทั้งสองเปลี่ยนเส้นทางมารวมกันอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ทำให้กรุงศรีอยุธยาได้กลายเป็นชุมทางของแม่น้ำใหญ่ ๆ สามสาย เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้อยุธยาสามารถมีเส้นทางไปคุมเมืองฝ่ายเหนือ รวมทั้งควบคุมอู่ข้าวอู่น้ำตลอดทั้งภาคกลางได้นอกจากนั้นยังสามารถเดินเรือออกไปยังปากอ่าวและแผ่อำนาจลงไปได้จนถึงสุดแหลมมลายู และสามารถเดินเรือค้าขายไปยังประเทศอินเดีย ญี่ปุ่น⁶ และจีนได้อีกด้วย

การค้าขายในสมัยอยุธยาตอนต้นนี้เริ่มเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ค.ศ. 1448-1488) เพราะได้มีการตราบทบัญญัติต่าง ๆ เกี่ยวกับการค้าและมีการแต่งตั้งชาวจีนให้ไต่ค้ารวงตำแหน่งต่าง ๆ เกี่ยวกับการค้าทางสำเภา การค้าในช่วงต่อมาเริ่มตกต่ำลงไปอีกระยะหนึ่งทั้งนี้เพราะเกิดความวุ่นวายในแผ่นดินมีการแย่งชิงอำนาจการปกครองกันจนไม่มีเวลาทำนุบำรุงการค้าขาย แต่กระนั้นก็ตามการค้าขายส่วนใหญ่ก็ยังคงดำเนินไปโดยชาวจีนเช่นเคย

ในปี ค.ศ. 1569 กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าทำให้การค้าขายของอยุธยาจะงัดลงไปชั่วครู่ แต่ก็ก็เป็นเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ เท่านั้น เพราะพักเค้นทาง ชาวจีนได้

เขียนเล่าไว้ว่า ภายหลังจากการสงคราม ชุมชนของชาวจีนและชาวไทยก็ฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว ชาวจีนตั้งบ้านเรือนทั้งสองข้างของถนนสายหนึ่งในอยุธยา และยังคงได้รับสิทธิพิเศษอย่างมากจากรัฐบาลไทย?

การค้ากับจีนในช่วงนี้ไม่เจริญดังยุคก่อน ๆ ที่ผ่านมา แต่ก็ค่อยดีขึ้นจนถึงรัชกาลของพระนารายณ์ที่ถือได้ว่าเป็นยุคทองของการค้าเครื่องถ้วยกับจีนและเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญระหว่างยุโรปกับจีนอีกด้วย โดยสินค้าจากจีนจะต้องมาผ่านท้องพระคลัง ที่อยุธยาเสียก่อนจากนั้นจึงคัดเลือกขายให้ชาวยุโรปอีกทอดหนึ่ง สภาพของกรุงศรีอยุธยาในช่วงนั้นคงจะเต็มไปด้วยหอค้าพาณิชย์ต่าง ๆ ที่เดินทางมาค้าขายกันอย่างไม่ขาดสาย ในบันทึกของบาทหลวงเยซุอิต ชาวฝรั่งเศส ชื่อชัวซี โคกลัวถึงสภาพบ้านเมืองอยุธยาในปีคริสต์ศักราช 1680 ไว้ว่า

"....เราไปเดินเล่นนอกเมือง....ข้าพเจ้าอดไม่ได้ที่จะชื่นชมเมืองขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่บนเกาะซึ่งล้อมรอบด้วยแม่น้ำอันกว้างกว่า แม่น้ำแชนถึงสามเท่า ในแม่น้ำเต็มไปด้วยเรือของชาวฝรั่งเศส อังกฤษ ฮอลันดา จีน ญี่ปุ่น และสยาม อีกทั้งเรือผีพายที่ประดับประดาอย่างสวยงามเป็นจำนวนมาก แต่ละลำมีผีพายประมาณ 60 คน.... แต่สิ่งที่น่าสนใจ ชมมากที่สุด คือหมู่บ้านแถบชานเมืองซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของคนหลายเชื้อชาติ ประปรายควยเรือนไม้ที่ปลูกในน้ำ...."⁸

การค้าในยุคนี้ใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ดังนั้นเรือของชาวต่างประเทศก็จะขึ้นมาจอดทอดสมออยู่บริเวณตอนใต้ของป้อมเพชร ซึ่งเป็นป้อมปืนที่ใหญ่ที่สุดในเมือง และเป็นจุดที่แม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำป่าสักและแม่น้ำเจ้าพระยาสายที่ต่อจากแม่น้ำลพบุรี มาพบกัน จึงเป็นจุดกว้างขวางและ ณ ที่นี้จะเป็นที่ขนถ่ายสินค้าลงและใช้เรือเล็กลำเลียงของผ่านประตูน้ำเข้าไปในเมือง หรือมิฉะนั้นก็ลำเลียงของไปยังคลังสินค้าของชาวต่างประเทศซึ่งสร้างอยู่นอกกำแพงเมืองใต้อ้อมเพชรลงไป

นับตั้งแต่รัชกาลพระนารายณ์ลงมาการค้าก็เริ่มตกต่ำลงไปอีกครั้ง ทั้งนี้เพราะนโยบายปิดประเทศของพระเทพราชาและความไม่สนใจการปกครองประเทศของขุนหลวง

สรศักดิ์ ทำให้การค้าตกต่ำลงจนกระทั่งเสียกรุงอีกครั้งในปี ค.ศ. 1767

ในแผ่นดินพระเจ้าตากสินแม้จะทรงกอบกู้ประเทศชาติได้ แต่ก็ยังต้องมีศึกสงครามอยู่ไม่ขาดความสำเร็จทางการค้าได้กลับมาอีกครั้งในรัชกาลของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและ หลังจากนั้นก็จบลงโดยสิ้นเชิง

การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงนี้กระทำค่อนข้างชัดเจนทั้งนี้เพราะมีข้อมูลทางเอกสารมากมาย ในบทความนี้จะกล่าวถึงข้อมูลที่เป็นเครื่องถ้วยเงินทั้งที่ได้ในแม่น้ำรวบเกาะอยุธยาอันสามารถนำมาเป็นข้อมูลประกอบกับข้อมูลเอกสารได้เป็นอย่างดี

สำนักหอสมุด

เชิงอรรถที่ 1

¹ ัญญภัทร นาวิกชีวิน, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2524 หน้า 8

² เฉลิม สุขเกษม, น้ำเตี้ยอยุธยา, (กรุงเทพฯการพิมพ์ : กรุงเทพฯ; 2519)
หน้า 159

³ ชามูวิทย์ เกษตรศิริ, เรื่องของสองนคร (เรือนแก้วการพิมพ์: พระนคร, 2524)
หน้า 70

⁴ ศรี อมาตยกุล, "ศิลปสมัยอยุธยา", ศิลปสมัยก่อน ศิลปสมัยอยุธยา ศิลปสมัยรัตนโกสินทร์,
(สี่พระ : พระนคร; 2510) หน้า 43

⁵ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ

⁶ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, กร, "ภาค 3 : น้ำ", ลักษณะไทย เล่ม 1 : ภูมิหลัง,
(ไทยวัฒนาพานิชย์ ; กรุงเทพฯ, 2525) หน้า 286

⁷ สืบแสง พรหมบุษ, ความสัมพันธ์ในระบอบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, (ไทยวัฒนาพานิชย์
กรุงเทพฯ, 2525) หน้า 131

⁸ บาทหลวงชัวซี (CHOISY), JOURNAL OU SUITE DE VOYAGE DE SIAM,
กรุงอัมสเตอร์ดัม, ค.ศ. 1687, บันทึกลงวันที่ 27 ตุลาคม 1687